

INSTRUCCIÓ I ESBARJO A UN CASSINO DE COMARQUES: L'ARRENCADA DEL CASSINO LLAGOSTERENC (1891-1903)

PERE SOLÀ

DEPARTAMENT DE CIÈNCIA DE L'EDUCACIÓ COL·LEGI UNIVERSITARI DE GIRONA

Aquest treball tracta de la «primera infància» d'una institució del poble de Llagostera, al Gironès, segons la divisió de la primera Generalitat moderna de Catalunya. A més d'algunes i no sempre precises fonts orals, m'he basat per a confegir-lo en els materials existents a l'arxiu-biblioteca de la Societat, i molt especialment en els llibres d'actes que es conserven*.

1. INTERÈS METODOLÒGIC D'AQUESTA MENA D'ESTUDIS

Generalment, i per raons evidents, fa de més mal arribar a les formes organitzades de vida associativa comarcals. Ara bé, llur anàlisi és indispensable per entendre tant la penetració de les formes de vida, ideologies, etc., industrials i urbanes, com la mateixa *resistència* a aquesta penetració. Resistència passiva i inconscient, s'entén. Quan hi és.

A diversos indrets he mirat d'aportar una mica de llum a tot aquest complex entrellat de la «cultura popular» i de la transmissió ideològica, cultural i educativa¹. Algun crític i/o historiador d'aquella raça positivista i sumament mandrosa a la hora de posar-se a rumiar les formulacions i discussions teòriques, no m'ha acabar d'entendre. Què hi farem! Per part meua, continuaré desconfiant d'aquelles formiguetes... que no acaben mai d'ensenyar les cartes... al començament o al final del seu discurs (i que consti que el símil de les cartes no ve necessàriament imposat pel fet de tractar aquí d'un cassino on es jugava i es juga a cartes). La transmissió cultural és un terreny sumament complicat. Un model que vulgui reconstituir-ne els seus aspectes i variables no pot prescindir de tenir en compte i estudiar *en paral·lel* les distintes formes i la incidència qualitativa i quantitativa de l'educació «formal», de l'escolarització «popular». Precisament és el que trobem a faltar al, per altra part brillant i profund i suggerent, article d'E. J. Hobsbawm publicat recentment a la revista «L'Avenç»².

* El treball s'inscriu en el marc d'una recerca iniciada fa dos anys, que compta amb l'ajut de la Fundació Jaume Bofill, de Barcelona.

¹ PERE SOLÀ, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya, 1901-1939*, Barcelona, Edicions de La Magrana, 1978, primera part.

² núm. 25, març 1980, pàgs. 60-66.

2. LA VILA DE LLAGOSTERA «I LA SEVA CIRCUMSTÀNCIA»

Ve't aquí una transposició de la famosa definició orteguiana, que voldria ser un homenatge a aquest fill de la veïna i també suro-tapera Cassà que va ser Pompeu Pascual i Carbó³, gironí molt humà, d'un entusiasme i curiositat científica inesgotables. L'any 1900 Llagostera té 4.140 habitants de fet, dels quals 2.725 viuen a Llagostera (cap de districte municipal) i la resta, és a dir 1.415, disseminats per un total de deu veinats formats per masies i cases escampades pel terme. Situada al SE. de la ciutat de Girona, en dista 20 quilòmetres. La indústria característica de la vila és aleshores –i continuarà sent vàries dècades– la fabricació i expedició de taps. Tocant la setantena d'establiments i obradors s'hi dediquen. Per aquelles dates quasi una quarta part de la població llagosterenca es dedica a la indústria del suro com a operari, segons un estudi realitzat l'any 1901 (concretament 1.015 persones de 4.331, de les quals 900 homes i 115 dones)⁴.

Si ens hem de refiar dels còmputos oficials –cosa que, realment no saps mai si fer o no... però no hi ha altra font d'informació al respecte–, vers 1900 no arribaven al 38 % els homes i dones (i nens i nenes) que sabien llegir i escriure. Es a partir d'aquesta data que, segons les mateixes fonts, els *Censos* de població, l'alfabetització augmenta espectacularment, fins a doblar la proporció de 1900 l'any 1940. De fet, l'evolució de l'alfabetisme a la vila experimenta una corba semblant a la mitjana d'aquesta unitat geogràfica un tant convencional que els nostres avis van batejar amb el nom de Gironès⁵. Tampoc no difereix massa d'altres localitats pròximes pel que fa a la proporció i varietat de formes associatives de tota mena, des lligues patronals i de propietaris fins a societats «de resistència» obreres com «El Porvenir Llagosterenc» (de caire suro-taper), passant per algun centre polític, i sense oblidar els montepius i germandats

³ POMPEU PASCUAL I CARBÓ, *Escrits*, 1980, Sant Feliu de Guixols, pàgs. 9-49.

⁴ ESERRAT BANQUELLS, *L'indústria suro-tapera al Baix Empordà*, Girona, Imp. P. Torres, 1901, pàgs. 17-32, 47-48.

⁵ PERE SOLÀ I GUSSINYER, *La cultura popular a Catalunya, 1900-1950. II. Les comarques gironines*, 1978, Barcelona (inèdit), pàgs. 4-35, 59-61, 314-393.

de protecció i assistència mútua... A diferència, però, d'altres localitats del Gironès, Selva i Baix Empordà, Llagostera manifesta aleshores, i continuarà manifestant a les dècades següents una feble presència de grups clericals.

2.1. Les oportunitats d'estudiar i els llocs d'estudi.

Per les dates en què pren embranzida el Cassino Llagosterenc o un xic després, la vila compta amb tres escoles públiques, una superior de nois i dues elementals completes, una de nois i una de noies. Hi ha a més l'escola de les Carmelites de la Caritat i una altra escola privada, la de la Cooperativa la Regeneradora, aquella de noies, i aquesta mixta. El fet és que, a diferència de Cassà i Sant Feliu de Guíxols, a Llagostera no arrela una escola confessional de nois com les que els Germans de la Doctrina Cristiana tenien a les dues localitats abans citades. Segons testimoni oral, els «Hermanos» van arribar a establir-s'hi, a Llagostera, però se'n van anar per a no tornar després dels fets de juliol de 1909. Personalment, no em consta que vers 1904 ja hi fossin: no n'he trobat constància a les sol·licituds presentades per les escoles privades a la Universitat de Barcelona (via Instituts de Figueres i Girona) per a legalitzar la seva situació, que apareixen anunciades al «Boletín Oficial de la Provincia». Això voldria dir que la seva estada a Llagostera va ser curta. Per què van marxar? No hi havia prou nens de famílies de certa disponibilitat econòmica? El fet és que la burgesia local intentà crear un Patronat escolar de caire confessional per omplir el buit que deixaven el «Hermanos». Hi havia darrera d'això el farmacèutic Adroher, l'advocat Tarré, l'hisendat Prats de Mata... Desconec la fortuna que va tenir aquest patronat escolar; primer el va dur el capellà i futur professor de l'escola normal de Girona, mossèn Jordà. El succeí —em deia un industrial taper nat a la vila l'any 1898— mossèn Salvador Rovira...

3. EL CASSINO LLAGOSTERENC

Ja parlaré més endavant —a 3.2— de la constitució del centre. De fet, va ser concebut i realitzat en plena ratxa de prosperitat suro-tapera, per bé que aviat apareixen, com també veurem, els símptomes de crisi. Signe exterior de prosperitat col·lectiva, el Cassino va néixer interclassista; pretenia ser de tot el poble, de tothom. Però, barreres socio-culturals i estatutàries impediren a la població pagesa (les primeres) i femenina (les segones) de participar a moltes de les seves activitats.

Resulta del més gran interès conèixer la composició social dels socis del Cassino Llagosterenc. Afortunadament ens ha arribat un llibre de socis corresponent a quasi tota la darrera dècada del XIX i principis d'aquest segle. Es tracta de llistes bi-anuals al principi i anyals després. La primera d'elles, que deu comprendre 1891 i 1892 (dic «deu» perquè el llibre no ho indica, potser perquè falta un full) és la més completa, ja que a més d'indicar —con les llistes dels anys següents— la professió del soci, desglossa per especialitats i categories la més comuna de les professions, la de taper. Cal tenir en compte, per a entendre l'estadística que he confeït, que sota la rúbrica «industrial» s'hi amaga pràcticament el 100 % dels casos la professió de taper, i la prova d'això n'és que a les llistes dels anys següents desapareix aquesta qualificació d'industrial i els que l'ostentaven passen a ser «tapers».

Socis del Cassino Llagosterenc des del seu inici com a entitat fins a les darreries de 1892, distribuïts per professions:

«Industrials»	103
Tapers	155
Quadradors	80
Escollidors	30
Raspadors	4
Bullidors	3
Farmacèutics	2
Propietaris	16
Administrador	1
Veterinaris	2
Metges	4
Fondistes	2
Relotger	1
Mestres d'escola	3
Flequers	7
Botiguers	12
Calderers	1
G. municipal	1
Paletes	14
Sastres	13
Escribans	1
Sabaters i espardenyers	9
Serrallers	5
Fusters	8
Carnicers	2
Guarnicioners	3
Dependents	2
Teixidors	3
«Carromateros» (transportistas)	7
Carreters	3
Pagesos	12
Confeters	3
Rajolers	4
Ferrers	4
Lampistes	1
No consta o professió intel·ligible:	81
Total	602

Durant el temps que comprèn 1891 i 1892 es produeixen 87 baixes, aproximadament la mateixa proporció que deu anys més tard (1901). Part d'aquestes baixes —petita— és deguda a defunció; més important és la baixa per impagament de quotes o per absentar-se de la vila. L'estadística que es porta al llibre de socis esmentat de les baixes *no és gens rigorosa*: sovint les baixes es produeixen —a partir de 1897— d'una manera fictícia, ja que les pressumptes «baixes» només són canvis de condició del soci (pel fet de passar de la condició de soci agregat a la de soci de número). Per exemple, l'estadística de 1897 ens fa saber que 47 socis agregats han passat a ser-ne de número «en virtut de la reforma del Reglament» de maig-juny de 1897⁶.

D'aquests 642 socis de l'any 1901 n'hi ha 424(!) de professió tapers, o sigui pràcticament les 2/3 parts de l'efectiu humà de l'entitat, per bé que l'estratificació per categories dintre de la rúbrica *tapers* dona com a resultat una evident diversitat professional. L'any 1892 la proporció de «tapers» sembla una mica inferior a la de 9 anys després (61,1 % el 1892 per 66,2 pel 1901).

Resulta extraordinàriament simptomàtic que a la llista de professions dels socis només hi hagi poc més d'un dos

⁶ Vegeu més endavant 3.1 (reformes 18-V-1897).

Evolució del número de socis a finals del segle passat:

	Total	De número	Agregats	Transeünts
Fins a 1892	602			
1883-1884	526	494	21	10
1897	536	453	55	28
1900	586	478	83	25
1901	642	493	121	28

per cent de «pagesos», quan al terme municipal de la vila, quasi un 35 % de la població viu escampada als veïnats. Això ve a corroborar una vegada més la hipòtesi que la pagesia catalana, i gironina en particular, ben poc devia haver beneficiat d'aquestes formes associativo-culturals típicament decimonòniques que eren els Cassinos, Ate-neus, etc.

3.1. La fundació del Cassino Llagosterenc. Els primers estatuts.

Segons comunicació d'un ex-secretari del centre, Sebastià Gispert, consta que el Cassino va ser aprovat pel governador civil el dia 20 d'octubre de 1888. No posseïm, de moment, dades, de la constel·lació de circumstàncies concretes locals que duen a la constitució d'aquesta societat. De fet venia a cobrir un buit: faltava un centre important d'esbarjo, de cultura i sobretot d'animació de festes, a la localitat. En aquest sentit, no cal si no fullejar molt pel cim els llibres d'actes per adonar-se que l'organització de sessions de ball era el pa de cada dia de l'entitat. Hi havia tot un protocol per prendre part en aquests balls, segons es fos d'una o altra categoria de soci, segons es fos solter o casat, etc. Els socis que faltaven a les regles admises de tracte (deixar plantada una «senyoreta», p. ex.) havien de justificar-se davant de la Junta.

Sabem de l'existència a la vila d'un «Cassino Republicano Obrero», que en més d'una ocasió demana i al menys al principi obté el permís del Llagosterenc per a poder fer ball amb l'Orquestra de la vila. Quin tipus de contracte devia haver-hi entre aquesta i el Cassino Ll.? Això queda en part clar per l'articulat de l'avant contract amb l'orquestra local (acta 21-I-1895). No sabem fins a quin punt resultaven rentables aquests balls periòdics, però el que sí sabem són les dates dels primers maldecaps forts amb Hisenda (llibre de sessions, 28-IV-1895), per no tenir els llibres de comptabilitat en regla i per contravenció de l'aleshores vigent llei del Timbre. El ministeri d'Hisenda, però, releva el Cassino del pagament previ de la multa de 1856 que li han estat imposades, sense perjudici d'haver-les de pagar més endavant (acta 26-VII-95). Finalment i després de moure, pel que es desprèn de la lectura de les actes, el Cassino algun fil important, l'assumpte va resoldre's favorablement de manera definitiva contra la denúncia de la delegació d'hisenda de Girona, quedant la societat exempta de tota responsabilitat (acta 1-IX-1897).

Com en tota entitat viva, els estatuts són reformats o adaptats sovint. Una colla de socis, concretament 10, proposa una primera reforma dels capítols que es creguin convenients (acta 18-1-1897). A la sessió de l'u de febrer, vuitanta sis socis van mostrar-se partidaris de la reforma, contra seixante vuit; ara bé, com que l'aleshores existent xifra de socis de número era de trescents vuitanta nou (389), la votació va resultar nul·la, i com tantes altres vegades, va convocar-se els socis per a una segona votació en una altra data. Una setmana després, en sego-

na sessió, per 111 vots contra 109 va desestimar-se la proposta de reforma. No ha passat, però, encara un mes que un grup de socis presenta una altra proposta —aquesta més puntual— d'esmenes al reglament (acta 22-II-97). Però, la cosa queda momentàniament aturada pel fet que és aleshores quan es desencadena la crisi interna que duu a la triple dimissió de la Junta directiva, la constructora i la revisora. I serà la mateixa Junta directiva la que a la sessió de set de maig plantegi novament la reforma del Reglament, necessitat que és assumida per la societat en junta general extraordinària de segona convocatòria el 18 de maig. Passades a votació les diverses rúbriques, es rebutja la proposta que «*el socio que voluntariamente se separe de la Sociedad Casino Llagosterense, no perderá sus obligaciones*». La segona reforma també va ser rebutjada, i deia literalment: «*todo socio tendrá el indiscutible derecho de vender o transferir sus obligaciones a cualquier socio de esta Sociedad, cuando conveniente o necesario lo considere*». Joaquim Sans protestà en diverses ocasions dient que el President infringia el reglament donant el vot als no obligacionistes, però es va desestimar la protesta. També va ser rebutjada la proposta de «*derogar la base cuarta del artículo setenta y dos*». La següent reforma que suggerien els socis, d'una renovació anual de la Junta constructora, amb una esmena de la Junta directiva en el sentit que la renovació fos trienal, és aprovada. En canvi, és rebutjada la proposta de reforma en el sentit que es fixés «*como cantidad máxima para cada individuo la de diez céntimos en el juego vulgarmente conocido por el burro que tanto incremento y desarrollo ha tomado desde hace algún tiempo a esta parte en esta Sociedad, por considerar que esta medida será beneficiosa en todos conceptos para todos los socios*».

Fins aquí es tractava de les propostes del grup de socis. Ara venien les de la Junta directiva. La primera, el canvi de domicili del carrer de Sant Pere n.º 18 a la Plaça de la Indústria de Llagostera, és acceptada per aclamació. S'aprova també l'establiment de tres categories de socis, els de número, els agregats (que passen a ser de número a l'any) i els transeünts. Els primers pagaran una entrada de 10 Ptes., i una quota anual de 8,40 ptes. Els segons, una entrada de 2,50 i la mateixa quota anual, i els tercers, una pesseta mensual, durant sis mesos com a màxima. L'altra reforma, amb una esmena del soci Josep Masanas, constitueix l'article setè i diu, en síntesi, que és la Junta directiva i no l'autoritat governativa o judicial qui, en principi, ha de jutjar les faltes dels socis, a fi de no ocasionar perjudicis a la Societat. Cas que es tractés de jutjar una falta, es formaria un jurat compost per un individu de la junta directiva o de la Societat i tres advocats de Girona «entre els més competents», un triat per la Junta, un pel denunciador i l'altre triat a sorts. La reforma es va aprovar. Un afegit a l'article vint, en el sentit de determinar com s'ha de procedir quan hi ha càrrecs contra algun individu de la Junta, també és aprovat, així com un al vint-i-u. Finalment, es reforma la base novena de l'article setanta dos que dirà d'ara endavant en quines condicions podran reingressar a la societat els obligacionistes que hagin satisfet els seus compromisos de pagament.

El vint i set de novembre del 98 s'aprova en junta extraordinària de segona convocatòria que «l'elecció del secretari comptador es farà pel termini d'un any i de la mateixa forma que la de la Junta Directiva». Pel setembre i agost de l'any següent es fan també una sèrie de retocs al reglament, essent molt petita la participació de socis de número votants. S'acorda l'exclusió temporal o perpètua del soci que falti a un altre soci (addició a l'article 15),

s'inclou al primer article que la «societat... procurarà tenir els locals que cregui convenients» i el començament del 69 queda així: *También podrán darse en la Sociedad, sesiones, conferencias, así políticas como religiosas, veladas, etc., etc.*».

Molt més important és la reestructuració estatutària del 27-I-1901 (cfr. *acta* corresponent), que modifica 13 (!) articles i n'afegeix un d'adicional. Són normes de funcionament intern recollides als estatuts posteriors. Potser el més interessant de la normativa són els «articles transitoris» 72è, etc. Es parla allí de la Junta Constructora, de l'emissió d'obligacions, etc.: (base 10, art. 72): *«todos los obligacionistas que tengan oficio, industria, arte o comercio, que quieran o puedan tomar alguna empresa para abastecer los trabajos o llevarlos a cabo, o allegar materiales para la construcción de la obra, se les admitirán las propuestas teniendo en cuenta que cuanto mayor sea el número de obligaciones que hayan tomado, mayor será la compra, obra o servicio que se les admitirá mientras la proposición sea aceptable en su precio y buena calidad, y con preferencia a los no obligacionistas».*

Es regulen també a les bases de l'art. 72, els préstecs dels socis, l'adquisició de localitats per al futur teatre, a les quals tindran dret per sorteig els socis «prestataris», etc. I es regula l'important i conflictiu punt de les atribucions i la fiscalització de la Junta Constructora. Interessa de veure que l'article 73 contempla la construcció i provisió d'escoles:

«Los locales que bajo plano estarán consignados para escuelas no podrán borrarse del mismo si a ello se oponen la cuarta parte de los socios que tomen parte en la votación, y a la primera ocasión que pueda la Sociedad disponer de socios después de edificados los demás salones, se edificarán estos y se proveerán de maestros.»

I l'article 74: *«Después de aprobada esta modificación por el muy I. Sr. Gobernador Civil de la provincia, la Junta Constructora empezará los trabajos para proveerse de fondos, y si los obtiene, edificará bajo plano aprobado en Junta general, el salón de baile, teatro, salón de juego, tresillo, biblioteca, cocina y retretes.»* Ve't aquí expressades en aquesta disposició transitòria les primeres providències a què faria front la Societat.

El capítol de reformes i retocs d'aquests anys no acaba, emperò aquí. El 19 de gener s'aprova l'abans rebutjada idea d'un impost sobre el joc dintre de la mateixa, mesura que començà a posar-se en pràctica el dia primer del mes següent: *«Todo el que empiece una partida de juego en la que se jugase alguna cantidad de dinero pagará la cantidad de diez céntimos de peseta al empezarla. Si en medio de la sesión de juego algún socio desea baraja nueva, pagará la cantidad de cincuenta céntimos de peseta, que es el valor de dicha baraja.»*

Per altra banda, el 5 de gener de 1903 són aprovades en segona convocatòria algunes reformes. La primera consisteix en l'arrendament de la consergeria. En canvi, es va respondre negativament —per 69 vots contra 19— a la proposta d'augment de 30 céntims de pesseta a la quota mensual. En fi, per 51 vots favorables i 3 en contra, va ser aprovada la transmissió d'obligacions, havent pres part a la darrera votació només els socis tenedors d'obligacions.

3.2. Finançament. Vida econòmica.

Reunida la societat en Junta general de socis el dia 18 de gener de 1891, es va acordar per unanimitat l'adquisició per compra del terreny necessari per tal de construir-hi un edifici per a l'instal·lació del Cassino i va quedar no-

menada una Junta batejada amb el nom de «Junta Constructora», composta de cinc membres. Una setmana després, discutides i acceptades les bases i condicions proposades per la Junta o comissió constructora, es va acordar la compra d'un solar que va resultar ser aquell en el qual encara avui està assentat el Cassino, solar que pertanyia a un particular de nom Antoni Romeu. Per majoria i en votació nominal, el dia 15 de febrer d'aquell any, la societat va ratificar l'acord d'adquisició d'aquell terreny. La «Junta Constructora» quedava facultada per a fer la compra del mateix pel preu de 10.000 ptes. prèviament convingut amb el propietari. Deu mil pessetes a pagar en dues tongades, segons es va estipular a l'escriptura de venda, la primera als sis mesos de la data d'escriptura i la segona als dos anys.

De la informació que es desprèn de les actes es dedueix clarament que les considerables despeses que ocasionà la compra del terreny i la construcció del local es van fer front a base de l'emissió, per part de l'entitat llagosterenca, d'obligacions. Cal recordar que una entitat que demana diner a préstec mitjançant l'emissió d'obligacions fixa, d'acord amb els seus propis estatuts i el code de comerç, les condicions de subscripció, l'interès i els terminis d'amortització a què es sotmetran les dites obligacions. Els compradors de títols es converteixen en acreedors d'aquesta entitat, de la qual reben, en teoria, una retribució fixa.

Des del seu començament com a entitat, al Cassino Llagosterenc la figura de l'«obligacionista» esdevé important. De fet, en teoria econòmica ortodoxa, l'obligacionista és pagat *independentment* del resultat de l'activitat de l'entitat, a diferència dels *accionistes* que passen a ser membres de la societat. Donc bé, en aquests moments jo no conec amb exactitud els tractes que va fer la societat amb els seus *obligacionistes*, però dona tota la impressió, de vegades, que es tractava més aviat d'accionistes, ja que intervenien activament en tot el relacionat amb l'economia del Cassino, començant per tot el referent a la construcció del local i les seves quantioses despeses.

El dia 27 de febrer de 1897, deu socis del cassino presentaven una lletra signada per ells i que havia de portar cua. Demanaven a la Junta Directiva que quedessin exposades al públic les xifres, els comptes generals amb els corresponents comprovants, d'acord amb l'establert al reglament del centre. Els deu socis de número en qüestió es mostraven alarmats de (sic) l'*enorme suma de unas noventa y cinco mil pesetas*» (95.000 ptes.) que «*vox populi*» deia que havia costat la compra del solar i la construcció de l'edifici. Reclamaven transparència en els comptes. Dona la impressió que tot primer es va voler tapat la gravetat de l'assumpte, però que al final ja no va ser possible. Els socis abans esmentats van tornar a la càrrega un mes més tard exactament: no creien suficient ni adequada la resposta que havia donat la Junta. No troben «conformes» els comptes presentats per la «Junta Constructora». Aquests comptes no especifiquen —afegeixen— el número d'obligacions amb què compta la societat. No queda clar el lligam entre la Junta Constructora i el contractista d'obres, que reb, afirmen 32.500 ptes. Es queixen també de qüestions formals, requisits imposats per la Junta, com per exemple l'imperatiu d'anar *individually* a revisar comptes i no en grup, abús d'autoritat venen a dir. Per tot això demanen a la Junta una prolongació del termini per a examinar comptes, i que sigui exposada als socis la contrata o contractes del contractista Miquel Mundet i dels altres contractistes.

Finalment a la sessió del 10 d'abril d'aquell any de

1897 es produeix la crisi total: dimiteixen la Junta Constructora (la dimissió és aprovada per majoria de vots), la Junta revisora de Comptes (dimissió també aprovada per majoria de vots) i la mateixa Junta Directiva, de la qual n'és aleshores President Francesc Mató.

Per 53 vots contra 2 queda aprovada la dimissió de la Junta Directiva. S'anomena aleshores una comissió gestora provisional, presidida per un president accidental, Artur Rissech.

Normalitzada la situació interna i amb un nou president, Frederic Vilà, afloren els problemes econòmics. La Junta exposa la necessitat d'un ajornament del pagament dels crèdits dels contractistes, *«pues esta sociedad no cuenta con fondos sobrantes para cubrirlos»* (29-II-1898). El pressupost anual aprovat per aquell any és de 14.300 ptes. El vint-i-quatre d'abril següent va ser aprovat en Junta extraordinària un article únic que venia a incorporar-se al reglament de l'entitat i que establia que si després dels cinc anys prescrits la Societat *«no cuenta con fondos suficientes para cubrir los débitos que tenga pendientes con aquellos que han proporcionado materiales, servicios o trabajos para la construcción del edificio de su propiedad, podrá la Junta Constructora pactar con dichos acreedores la fórmula o manera de efectuarles el pago y prorrogarles el plazo, sin detrimento de los intereses de esta Sociedad»*. Amb aquesta reforma ja hi estaven d'acord els socis acreedors, els quals havien prèviament arribat a una entesa amb la Junta Constructora del Cassino per, si de cas s'aprovava l'article en qüestió, pagar durant 1898 d'una manera escalonada tots els acreedors, començant per aquells als quals la societat deu menys diners. Els dos socis acreedors més importants, els hereus de Miguel Mundet i Josep Corominas i Coris, el crèdit del qual passava a favor de Pere Trias, s'avenien a cobrar en un termini de cinc anys més.

Passen uns quants anys i, encara pel 1902, la societat no està al corrent del pagament dels rèdits de les obligacions, això que s'havia implantat un impost sobre el joc. A la sessió del dia nou de desembre de 1902, el soci Gerard Coris demana un augment de la quota mensual de 70 cèntims en què es trobava fins a una pesseta, i que l'augment de trenta cèntims passés directament a la Junta Constructora per al pagament de rèdits d'obligacions. S'inicia aleshores un animat debat entre partidaris i no partidaris de l'augment. Un mes després, en sessió general extraordinària de 5 de gener de 1903, la proposició d'augment de 30 cèntims de quota per pagar els obligacionistes és rebutjada per 69 vots contra 19. La votació de la reforma sobre l'arrendament de la consergeria va donar un resultat afirmatiu per 57 a 21. Finalment va sotmetre's a votació la proposta que les obligacions fossin transmissibles i que la possible transmissió només pogués efectuar-se a socis de la Societat. Només podien votar els obligacionistes. El resultat va ser de 51 vots favorables contra 3. La proposta es va, doncs, aprovar. L'elecció de conserge es va fer el 18 de febrer següent. Votaven els socis; i suposo que els candidats a la plaça de conserges també havien de ser-ne.

La societat continuava adeutant una suma considerable als dos principals acreedors (hereus de M. Mundet i P. Trias), i a més era una necessitat la construcció del teatre. Es va parlar aleshores de sol·licitar un préstec de quatre o cinc mil duros al Banc Hipotecari, que oferia bones condicions. Per tot això calia l'establiment d'una hipoteca sobre l'edifici de la Societat. Un soci, Lluís Soler es va oposar en el curs d'aquella sessió de la Societat de data 11 de juny de 1903 a la hipoteca si no es donava una garantia

als obligacionistes. Aquests estaven escamats, sobretot els que tenien més nombre d'obligacions; la Junta els havia demanat per boca del seu president, Manuel Martínez (19-11-1903) que renunciessin al *«persibo (sic) de intereses de obligaciones, sustituido por amortización aplicando a ello el capital que los intereses anuales representan»*. Per unanimitat s'havia acordat al terme d'aquella reunió amb obligacionistes que una Comissió gestonaria particularment amb els tenedors d'obligacions la renúncia abans ferida.

Tornant a la sessió d'onze de juny, com que només hi ha la veu discordant del soci esmentat, s'acorda anar cap a l'establiment de la hipoteca sobre l'edifici. S'intentaria també que l'emprèstit amb el Banc Hipotecari servís per pagar els deutes contrets per construcció de l'edifici *«para emplear lo sobrante junto con el producto de la suscripción de compra de localidades (es refereix aquí a les localitats per al futur teatre, que les famílies de socis podien «comprar») (...) para la construcción del teatro y otros locales proyectados»*.

De fet la il·lusió per la construcció del teatre és molt gran; l'1 de juliol va ser presentat el reglament –molt complet per cert– del teatre de la Societat. En sessions següents s'hi feren algunes esmenes, essent finalment aprovat.

El deu de novembre del mateix any es reuneix la societat en junta general d'obligacionistes. Un grupo d'aquests presentava una proposta alternativa a l'oferta per la Junta el dia 19 de febrer. Aquesta proposta o paquet de propostes noves establia: 1) Els obligacionistes cedien els interessos que havien vençut pel novembre de 1902 i 1903. 2) A partir de novembre de 1903, les obligacions devengarien només l'interès anual del 3 %. 3) Aprovades les dues propostes anteriors, la Societat quedaria obligada des de 1905 a començar l'amortització de les obligacions, i si això no fos així, els obligacionistes podrien fiscalitzar les despeses generals de la Societat, amb la Junta Constructora, a fi que quedés salvaguardat el compromís contret amb ells. 4) S'augmentava la quota dels socis fins a una pesseta mensual, pel temps que convingués.

Val dir que la gestió acordada el 19 de febrer, arran d'una proposta de la Junta, havia donat per resultat l'acord de 198 socis obligacionistes visitats per la comissió encarregada, tenedors d'unes 480 obligacions, els qual s'havien adherit a cedir els interessos d'elles *«para que se invirtieran en la amortización de las mismas y que con seguridad se habrían obtenido muchas más adhesiones...»*

El problema d'acceptar les propostes transcrits, venia dels obligacionistes que tenien un número gran d'obligacions –més de vint, p. ex–. Aquests van intentar forçar una modificació del Reglament del Cassino en el sentit que tinguessin més poder de decisió els tenedors de més obligacions. Evidentment la cessió dels interessos de 1902 i 1903 els resultava més «gravosa» que als altres. En veure que la voluntat de la majoria d'obligacionistes els és adversa i que no prospera una seva instància-ultimatum, molt dura, de 12 de novembre de 1903 a la sessió d'obligacionistes del dia següent, reconduïxen la seva acció al terreny judicial. El President de l'entitat rep, en efecte, una cèdula del Jutge Municipal en data de 7 de desembre de 1903, en la qual se'l cita a judici de conciliació per tal de pagar els crèdits de les obligacions de les dues anualitats vençudes de 1902 i 1903 *«y además para que se garanticen las obligaciones con el edificio propiedad de la Sociedad»*. Els que promouen la querrela són Antoni Domènech i Puig, Jacinta Bordas i Garriga (vídua Mundet), Joan Mundet i Bordas, Joaquim Trias i Ball-llovera, Narcís Ver-

daguer i Gotarra, i Lluís Soler i Llor, consort d'Engràcia Esteva i Bassets.

La Junta en sessió de socis de 8 de desembre de 1903, informa d'aquest fet, i els assistents acorden fer una altra reunió un cop se sàpiga el resultat de l'acta de conciliació, *«pudiéndose aplicar en su caso la penalidad que se crea oportuna a los señores socios que demanden a la Sociedad»*. I aquí comença una discontinuïtat en els llibres de sessions de l'entitat, raó per la qual no sabem com va acabar l'assumpte que oposava els grossos acreedors obligacionistes o accionistes de la societat, amb la resta de membres de la mateixa.

3.4. Els objectius de l'entitat: esbarjo i instrucció

Aquests fins no representen cap originalitat en sí: la gran majoria de societats dels Països Catalans no tenien altre lema al segell o expressament indicat al primer article del Reglament. En tot cas, l'interessant és veure en cada cas *sí i com* s'acompleixen aquestes finalitats instructives, culturals i recreatives. Hi ha, a més, una altra gran finalitat implícita de l'existència i funcionament d'entitats com el C. Ll.: el foment de les relacions interhumanes, el conreu de formes diverses de sociabilitat, algunes d'elles periòdiques i no periòdiques, rituals com és ara el ball, l'organització de o participació en les festes locals, etc.

Es important de veure el tipus de publicacions periòdiques que hom podia llegir al Cassino. El set de novembre de 1895 la Junta acorda subscriure's al diari o *«ilustración intitulado 'Crónica de la Guerra de Cuba' pagando de momento los veinti-cinco números ya publicados, importando pesetas dos, con cincuenta céntimos»*. Poc després, la Societat acorda subscriure's per un trimestre (acta 30-XII-95) als diaris següents:

«El Imparcial»	de Madrid
«El Globo»	de Madrid
«El País»	de Madrid
«La Ilustración Española y Americana»	de Madrid
«La Publicidad»	de Barcelona
«La Vanguardia»	de Barcelona
«La Ilustración Artística»	de Barcelona
«Boletín Oficial de la Provincia»	de Girona
«La Dépêche»	de Tolosa
«Las Dominicales del Libre Pensamiento»	de Madrid
«Diario del Comercio»	de Madrid
«La Lucha»	de Girona

Aquesta darrera subscripció en comptes de «El Correo de Girona». Aquests abonaments no són sempre llargs. Per exemple, «El Globo» de Madrid deixa de rebre's al terme del trimestre següent, i en canvi comença la subscripció a:

«La Lealtad»	de St. Feliu de Guíxols
«El Noticiero Universal»	de Barcelona

Cadascuna per un any (acta 1-I-96).

De fet la partida de *Biblioteca* (subscripcions de periòdics, il·lustracions, obres, encuadernacions, etc.) és —almenys al pressupost de despeses ordinàries del C. Ll. per al segon trimestre de 1897: acta 27-VI-1897— molt reduïda i minça en relació a d'altres partides com *diversions*. En efecte, només 190 pesetes d'un total semestral de 7.660 ptes., és a dir ni tan sols el 2,5 % del total. Pel juliol de 1897 es pren l'acord d'abonar-se a:

«El Diluvio»	de Barcelona
--------------	--------------

En les seves dues edicions, per un semestre. L'entitat compra també el *Álbum de Barcelona a la vista*.

En començar l'any següent, a més de totes les publicacions periòdiques esmentades i de què no s'ha donat de baixa, el Cassino està subscript a:

«El Distrito»	
«Lo Regionalista»	de Barcelona
«La Lectura Popular»	de Barcelona
«Boletín (de la) Industria Nacional Corcho-taponera»	

En acabar 1901, el Cassino fa un «pedido» de llibres ben important, si tenim en compte la xifra relativa del pressupost citat més amunt: 328,5 ptes. I a principis de 1902, l'entitat deixa la subscripció de «La Lucha» de Girona, i en comença una amb «El Correo de la Tarde», de la mateixa ciutat. Acorda, així mateix, continuar les subscripcions dels diaris i revistes següents: «Ilustración Española y Americana», «Ilustración Artística», «La Dépêche», «El Heraldo de Madrid», «El País», «El Diario del Comercio», «La Publicidad», «La Vanguardia» i el «Boletín Oficial de la Provincia de Girona». Un any més tard el diari també està subscript al «Correo de la Tarde» (?), segons consta en l'acta de 7-I-1903.

Almenys als anys relatats aquí, no és gens corrent la celebració de conferències culturals o polítiques al local de la societat. De fet, segons acord de finals de novembre de 1898, no hi ha res que n'impedeixi la promoció. La sessió de Junta de vint de gener de 1902 autoritza Emili Clarà perquè faci una conferència escolar *«poniendo todos los objetos que necesite y que se hallen dentro de la Sociedad, pero que visto el estado precario que atravesaba (sic) la misma no puede proporcionarle la orquesta que deseara para amenizar dicho acto»*.

No es gens corrent durant aquests primer anys de la vida d'aquesta societat trobar a les sessions adhesions de la mateixa a esdeveniments, persones o moviments polítics i culturals del país. En tot cas, notícies puntuals com l'acord de Junta directiva del sis de febrer de mil vuit cents noranta sis de *«por unanimidad comprar las obras de D. Odón de Buen siguientes: Tratado de Zoología, Tratado de Geología y Tratado de Botánica. Todos encuadernados en tela»*, posa de manifest tendències no precisament clericals. Més polèmic i no tant a l'unison sembla haver estat la decisió (2-VIII-96) presa arran de la recepció d'un imprès de part de la «Comissió Executiva de l'Homenatge a Verdguer», *«en que interesando a los sentimientos de patriotismo y filantropía de esta Sociedad se pide que ya dando una velada, o abriendo una suscripción en esta Sociedad, se procure por dichos medios recaudar lo posible á beneficio del padre Verdguer, el más desgraciado, dice, y grande de los genios de Cataluña...»*

Segons el president Francesc Mató *«si bien serian muy dignos de atender los propósitos de dicha comisión, lo serian también mucho que en época de crisis industrial se procurara por los medios indicados recaudar lo posible para quien estuviera falto de trabajo, ó por falta de salud imposibilitado para procurarse los medios de subsistencia»*.

El secretari Rissech, tot assentint a l'expressat pel president, afegeix que *«si bien considera muy mucho que la situación del padre Verdguer debe ser precaria, y que por esto y por ser Verdguer una de las primeras figuras en las letras patrias, estaría deseoso de que por los medios indicados por la Comisión Ejecutiva del Homenaje a Verdguer, se llevaran a cabo tan loables propósitos, considera que antes que todo debe esta Junta atender lo prevenido en el vigente Reglamento. El artículo primero dice que esta sociedad es ajena á toda tendencia política y religiosa, y ténganse en*

cuenta las serias discusiones sostenidas por significados periódicos liberales y católicos en poco tiempo atrás sobre Verdaguer, y tal vez comprenderá esta Junta que los fines indicados por la Comisión dicha pueden contener indirectamente religión o política; si así fuera —acaba Rissechno podemos secundar los propósitos de esta Comisión». Aquesta opinió és la que predomina, i no hi ha adhesió ni recolzament.

Per aquest temps la preocupació per fer-se amb una Biblioteca sembla fer-se una mica més gran. La Societat té l'intenció de demanar al Ministeri de Foment la concessió d'una Biblioteca (?); sembla que aquest dóna facilitats; per millor assabentar-se'n s'acorda entrar en comunicació amb l'Ajuntament (6-I-1897).

3.5. Vida interna de la Societat durant el seu primer decenni.

Les Juntes directives es renoven regularment cada any, a finals d'any o bé a començament del següent. També, a partir del moment que s'estableix la renovació periòdica de la important Junta Constructora, aquesta es va renovant. El 6 de maig de 1897 dimiteix la Junta Constructora, i en virtut dels articles 20 a 22 del Reglament es procedeix a la votació d'una nova junta, votació que per falta de quorum és declarada nul·la. Com que, seguidament, hi va haver una crisi interna que va portar a una reforma del reglament que afectava l'elecció de la Constructora, aquesta no va sortir fins a la sessió del 7 de juny següent; la componien Francesc Borrell, Guillem Valmaña, Josep Madí Pijoan, Andreu Vila i Pere Trías. Tres anys més tard —el termini estatutari— són nomenats Josep Martinell, Joaquim Coris, Antoni Font, Climent Rodas i Pere Trías. També es renova, quan cal, la Junta revisora de comptes. Recordem que tant aquesta com l'anterior havien dimitit i se'ls havia acceptat la dimissió el 10-IV-97.

La primera Junta Constructora, segons consta a l'escriptura de venda perpètua de 1891, havia estat elegida en junta general de socis el 18 de gener d'aquell any i la componien Napoló Martinell, propietari, Josep Coris, comerciant, Manuel Martínez, metge-cirurgià, Gerard Ballell, taper (industrial, suposo) i Miquel Camós, també presumiblement industrial taper.

La participació dels socis de número o de ple dret a les juntes o assemblees decisòries és aleatòria. En molt poques ocasions arriba al 50 %. Es significatiu que a la sessió de reforma important del Reglament del 18-V-97, només van participar 41 votants a la votació inicial en la qual es tractava de decidir sobre la necessitat de fer reformes puntuals! Si tenem en compte que aquell any hi va haver fins a 453 socis de número (d'acord, és la xifra acumulada al llarg de l'any. Potser era una mica inferior el nombre de socis *del mes de maig*), veurem que no arribà al 10 % la participació. Ben feble proporció!

Evidentment, la vida associativa, recreativa i cultural de l'entitat no passava pas només per aquestes reunions oficials que eren les Juntes, per bé que la xifra referida i d'altres que podríem afegir no deixen de ser ben significatives. En un altre ordre de coses, la figura del *conserge* és també important, ja que es tracta, en certa manera, del qui representa cotidianament els interessos de la societat, a més dels seus. Cal comptar també la resta del personal que fa rutllar la societat, que va des del referit conserge i del Secretari comptador fins al recaudador, passant pels tres dependents diaris, els dependents extraordinaris per a les ocasions i el dependent setmanal. Aquest capítol de «dependents i empleats» s'enduu —a títol d'exemple il·lus-

tratiu— la part més gran de les despeses pressupostades per al segon semestre de 1896, o sigui 2.305 de 7.660 ptes., que vol dir cap al 30 % del total.

El reclutament, les atribucions i funcions i sou de cada càrrec de dependència i consergeria està clarament estipulat al reglament. En principi, tots aquests càrrecs havien de ser coberts *per socis* de l'entitat, i a través d'una votació en què intervenien els socis de número, encara que no s'exigia segona votació si no n'hi havia en nombre suficient. Curiosament en votacions així, la participació és relativament elevada. Per exemple, quan Emili Vicens Gafas és elegit conserge, el 30 de març de 1902, van votar en votació secreta 221 socis de número, anant 120 paperetes a favor d'aquell aspirant. Se'n presentaren dos més.

3.6. Projectió local i comarcal del Cassino Llagosterenc

Sense ser excessiu, la Societat tenia tracte amb altres entitats culturals de les comarques, en especial gironines. Citem, entre aquestes, la Societat «Casino Amistad Figuerense» i la Societat Coral Erato, de Figueres; o l'Associació Literària de Girona, de la qual possiblement n'era soci (sessió 20-VII-95). Les gairebé setmanals audicions musicals, balls i ballades són amenitzades per orquestres sovint forasteres, com la «Unión Casanense» de Cassà de la Selva, per bé que sembla haver-hi a molts moments un compromís de valdre's dels grups musicals locals... a les èpoques que n'hi ha. La contribució a la festa del poble es manifesta en subvencions a les comissions organitzadores. Per exemple, el dos de juny de l'any 1902 s'acorda pagar cinquanta pessetes a la comissió d'envelat, i deu pessetes a la dels focs artificials. També s'acorda contractar per aquestes festes un tal «Dúo Valero», per 27,50 ptes. i al chor Llagosterenc «La Lira Llagosterense» per celebrar un concert el dia 15 a la nit. No consta que se li abonés res. A part de les grans manifestacions festives com el Carnaval, hi ha els balls setmanals; la Societat contracta orquestres i per un número determinat de ballables: El 14 de gener de 1900, p. ex., «*el baile constará de diez bailables, habiéndose fijado el siguiente precio: cincuenta céntimos de peseta para los solteros y de veinticinco para los casados. El baile (...) estará a cargo de la orquesta «Juventud Llagosterense» cuya orquesta nos ha fijado el precio que es de tres pesetas cincuenta céntimos cada uno siendo total once profesores; treinta y ocho pesetas cincuenta céntimos».* No sempre es té en compte d'aconcentrar l'afició sardanística del Cassino, la qual en una lletrapetició de 17-VI-97 sol·licita a la Directiva que els diumenges a la tarda es ballin sardanes amb la orquesta local «Juventud Llagosterense», davant del local. I així s'acorda.

Ara, pel Carnaval la festa és grossa —amb els preus habituals, el doble de cars per als solters. «*Tres bailes de abono y uno de Casino*» es preveuen per al Carnaval de 1900; i s'acorda escriure a l'adornista de Girona, Sr. Comas «*para que venga a renovar los adornos del salón de bailes y que nos conteste dicho señor por que precio nos pondrá alfombra en dicho salón*»; si hi ha catifa, però, la pagaran els festejadors: la tarifa de ball augmentaria, en aquest cas, 50 cèntims per als solters i 25 per als casats. Evident, cal comprar tot el material de cristalleria, culleretes, tovallons, etc., que calguin i, si s'ha de contractar (llogar) instruments o el que sigui, es fa. En aquestes convocatòries i conteses de ball, no hi falta imaginació i humor. A principis de febrer de 1902, un diumenge després que l'orquestra «La Moderna Llagosterense» hagi actuat, està prevista la celebració d'un ball de màscares. Tres objec-

tes de fantasia comprats per la Societat serviran per premiar les indumentàries més fantasioses. *«debiendo para obtenerlo reunir las siguientes condiciones: Primer premio, a la máscara que mejor vestida artísticamente se presente (?); segundo premio, a la máscara que mejor simbolice la industria corcho-taponera; tercer premio, a la máscara que viste (sic) más elegante».*

Bé, i ja que parlem del tema taper, el fet de tractar-se el Cassino d'una societat amb tants tapers explica a bastament que la Junta no pogués oposar-se –els estatuts de l'entitat tampoc no ho proscrivien– a la petició del «presidente de la Sociedad corcho-taponera titulada *«El Porvenir Llagosterense»*, *pidiendo permiso para celebrar un meeting de propaganda societaria y sociológica en el salón café de esta Sociedad».* El permís autoritzà la celebració de l'acte el 9-VII-1900 a les nou de la nit; hi prendrien part els propagandistes (sic) següents: Oriach, Montaner i Alejandro Lerroux... Un mes després la societat «El Porvenir» va demanar, per boca del seu associat i membre de la Junta Joan Rissech, permís per exposar a la porta d'entrada del saló-café propaganda societària, concretament un full imprès. La Junta acordà autoritzar l'exposició del full imprès però no a la porta *«donde se ponen los anuncios de baile y otros (sinó) en las mesas del salón «café» o bien en el salón Biblioteca por no considerarla como anuncio».*

La Societat C. Ll. no és pas que es caracteritzi durant aquests anys per la seva participació en campanyes públiques. No deixa de ser una excepció a aquesta regla l'acceptació de participar en una reunió el 31 d'octubre de 1901 al local de la Sucursal de Llagostera de la «Cámara Agrícola del Ampurdán», sucursal presidida per Llorenç Aliu i que té per secretari Jaume Domènech. L'objecte de la reunió era *«tratar del asunto actual de los consumos y al propio tiempo para mirar de obtener del Gobierno que prohiba en absoluto el uso de taponeras de vidrio y porcelana en lugar de los de corcho, por ser aquellos anti-higiénicos».* En aquest cas no hi va haver escrúpols estatutaris, i la Junta designà Frederic Vila perquè en nom de la mateixa assistís a la reunió. A la sessió de l'onze de novembre, la Junta es solidaritzà amb els esforços en pro dels interessos surrotapers de la sucursal llagosterenca de la «Cámara Agrícola del Ampurdán», la qual havia demanat el parer de dos facultatius «seriosos de la localidad», que havien certificat el caràcter anti-higiènic dels taps que no fossin de suro...

En fi, el mateix dia que s'acorda acceptar la proposta del chor gironí «La Regional» (que volia cobrar una quantitat per un concert que faria al Cassino), la Societat llagosterenca expressa a la «Cámara Agrícola del Ampurdán» de Llagostera la seva impossibilitat de complaure-la. La

«Cámara» sol·licitava del Cassino una quantitat per participar a les festes a celebrar arran del *segon aniversari dels mercats setmanals* a Llagostera. Però eren temps dolents econòmicament: les crítiques que podria aixecar la concessió de la subvenció en base a una mala administració dels diners col·lectius, i sobretot les ditxoses obres que té a mig fer la Societat, tota això són raons del refús.

4. ALGUNES CONCLUSIONS OBERTES

El procés de constitució i d'arrancada del Cassino de Llagostera no difereix del seguit per moltes altres societats comarcals d'«esbarjo i d'instrucció» a casa nostra. Com a les més importants d'aquestes⁷, la construcció i embelliment, l'ampliació dels locals socials ve a ser una veritable inversió no només de diners sinó d'esforços i de sentiments col·lectius. El Cassino Llagosterenc és, doncs, una peça més d'un entrellat de complexa dinàmica: la xarxa educativo-cultural de les nostres comarques. Hem resseguit la seva estructura de funcionament intern al llarg de dotze anys (1891-1903), i la seva projecció vilatana i comarcal. A través d'aquest escorcoll massa condensat, hi hem detectat alguns trets generalitzables a moltes societats recreativo-culturals del Baix Empordà, Gironès, Selva... de començaments de segle. Són –aquests trets– els següents (entre altres):

- a) interclassisme.
- b) funció d'animació local (organització de balls, de la Festa Major).
- c) societats bàsicament masculines.
- d) vehicles de cultura urbana, i com a tal, marginen la cultura camperola «tradicional».
- e) objectiu quotidià bàsicament de caire recreatiu.
- f) importància només relativa de la tasca de educació i culturització a través del servei d'Hemeroteca, Biblioteca...
- g) entitats obertes a l'establiment d'una escola per als fills de socis, sobretot.
- h) societats *deslligades* del control eclesiàstic i dels partits confessionals (potencialment laiques, per tant).
- i) importants centres o plataformes de convivència i de sociabilitat entre la població de mode de viure i ocupació laboral semblant (en aquest cas, tapers).
- j) centres privats legalment, però amb una claríssima vocació i funció pública (de cara a la vila, sobretot).

⁷ LLUÍS ESTEVA I CRUAÑAS, *El Casino dels «Nois» de Sant Feliu de Guíxols a Revista de Girona*, Núm. 87, segon trimestre, 1979, pàgs. 61-72. Vegeu, també, R. MEDIR JOFRA, *Historia del Gremio Corchero*, Madrid, 1953, tot cap. VIII., sobre associacionisme i cultura.